

ҚАРАТПА АҒЗАЛАРДЫҢ КӨРКЕМ ӘДЕБИЯТ ТИЛИНДЕ ҚОЛЛАНЫЛЫҰЫ

Балтабаева Д.Б.

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлөкетлик университети

“Аударма теориясы хәм әмелияты” кафедрасы

2-курс таяныш докторанты

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15689178>

Аннотация: Бул мақала инглиц хәм қарақалпақ тиллериндеги метафоралық мәниске ийе болған қаратпа ағзалар хәм оларың стилистикалық хәм синтаксислик өзгешеликлерин үйрениўге қаратылған. Қаратпа ағзалар синтаксислик жақтан гәпте қаратпа ағза функциясын атқарады, стилистикалық тәрептен- нейтрал, унамлы, унамсыз мәнислерди аңлатады, ал дүзилиси бойынша әпиўайы хәм кеңейтирилген формалары кең қолланылады.

Таяныш сөзлер: қаратпа ағза, нейтрал, унамлы, унамсыз, стилистикалық хәм синтаксислик өзгешеликлер.

Қаратпа ағзалар көркем әдебият тилиниң әхмийетли синтактик-стилистик бирликлериниң бири сыпатында тилдиң экспрессивлигин асырады хәм образ жаратыўда әхмийетли есапланады. Қаратпа ағзалар инглиц хәм қарақалпақ көркем әдебиятында мүрәжәт етиў ямаса қаратыў мазмунында, эмоционал жағдайды билдириўде, сәўбетти жанландырыў сыяқлы мақсетлерде қолланылады. Бирақ та, олардың қолланылыўы, поэтикалық роли, семантикасы хәр еки тилде хәм олардың әдебиятында хәр қыйлы. Және де, қаратпа ағзалар көпшилик жағдайда метафоралық характерге ийе болады. Себеби, мүрәжәт етилип атырған зат ҳақыйқый емес, бәлким абстракт зат ямаса түсиник болады.

Қаратпа ағза синтактикалық бирлик болып, онда фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, стилистикалық хәм прагматикалық белгилер бар болғанлығы себепли тил илиминде изертлеў объектине айланбақта.

Әсиресе, заманагөй лингвистикада қаратпа ағза, тек ғана лингвистикалық бирлик емес, соның менен бирге адамлардың карым-қатнас этикетин, эмоцияларын, және де сөйлеўши менен тыңлаўшы арасындағы байланысын көрсетеди хәм бул сөйлеў этикетин қәлиплестиреди. Сөйлеў этикети лингвокультуремалардың бири болып, олар қаратпа ағзаларды өз ишине алады.

Илимий мақаланың мақсети - қаратпа ағзалардың стилистикалық, синтаксислик хәм структуралық жақтан қолланылыў өзгешеликлерин анализлеўден ибарат.

Қаратпа ағзалар ҳаққинда тил билиминде ҳәр түрли пикирлер билдириледи, А.Ғ.Ғуломов оларды басқа гәп ағзалары менен байланысқа түспейтуғын сөзлер қатарына киргизеди¹.

Россиялы илимпаз А.М.Пешковский қаратпа ағзаларды гәп қурамына кирмейтуғын ҳәм бөлек гәп бола алмайтуғын сөзлер ямаса сөз бирикпелери деп қарайды². Ал, Г.А. Газиева болса қаратпа ағзаларды коммуникация бирлиги деп тән алады, оларға «қаратпа ағза-гәп»³ деген атама бередиди.

Қаратпа ағза - сөйлеўшиниң сөзи қаратылған адам ямаса басқа бир предмет, тәбият кубылысларын билдиретуғын сөзлер. Олар айтылажақ пикирге ямаса хабарларға тыңлаўшының дыққатын аўдарыў ушын хызмет етеди⁴. Сол көз-қарастан алып қарасақ, қаратпа ағза өзи менен бир гәпте келген гәп ағзалары менен ҳеш қандай байланысқа түспейди, тек ғана оның бир ағзасына ямаса улыўма гәптиң мәнисине қатнаслы болып келеди. Қаратпа ағзаның тийкарғы ўазыйпасы - сөйлеўге қаратылған шахсты ямаса затты идентификация қылыў арқалы оны атаў, сөйлеў қаратылған шахстың итибарын өзине тартып, сәўбетке тартыў, сәўбетти басқарыў ҳәм өзиниң гөзлеген мақсетине жетиў. Жоқарыдағы пикирлерден келип шығып, қаратпа ағза- сөйлеў қаратылған шахсты атаў, дыққатын қаратыў менен бирге сөйлеў акты хызметин де атқарып келеди. Заманагөй тил билиминде қаратпа ағзалардың атқаратуғын ўазыйпасы еле де кеңейип бармақта.

Көркем әдебий текстлер өзиниң шөлкемлесиў формасы ҳәм оның мазмунын баянлаған ой-пикир жүргизиў формасы бойынша тийкарынан монологлық түрге ийе. Бирақ, көркем текстлер адам менен қоршап турған дүньяның арасындағы терең қарым-қатнастың ҳәр түрли тәреплерин сәўлелендиргенликтен, онда сөзсиз диалог та орын алады. Көркем әдебий текстлерде диалогтың тийкарғы белгисиниң бири - қаратпа сөз есапланады. Ол адресатты сәўлелендириў, оның менен байланысқа кирисиў ушын хызмет етеди. Бирақ, көркем тексттеги диалогтың, қаратпа сөздиң өзгешелиги-сөйлеў ўақтында субъект пенен адресаттың ортасындағы қарым-қатнастың қурамалылығында. Диалог көркем текстте сәўлелендирилип атырған әлемде орын алатуғын болғанлықтан толық адресат болыў мүмкиншилигине ийе ҳәм

¹ Ғуломов А.Ғ. Ўзбек тили грамматикаси, Синтаксис, Тошкент,1940.-Б.63.

² Пронищев В.П. Синтаксис обращения(на материале русского и сербохорватского языков).-Л.:ЛГУ,1971.-С.4.

³ Газиева Г.А. Обращение как коммуникативная единица языка (на материале современного английского языка). Дис. ... канд. филол. наук.-Ташкент,1988.-С.210.

⁴ Дәўлетов А.Д. Дәўлетов М.Д. Қудайбергенов М.С. Ҳәзирги қарақалпақ әдебий тили. Синтаксис.-Нөкис: Билим,2009.-Б.158.

оларға қаратпа сөздің жәрдеми менен қатнас жасаўға мүмкиншилик береді⁵. Сол көз-қарастан алып қарағанда, көркем текстлердеги монологта да, диалогта да қаратпа сөзлер айрықша әҳмийетке ийе.

Көркем әдебий текстлерде образдың китап оқыўшыға еле де түсиникли жетип барыўы, оның итибарын тартыў мақсетинде метафоралардан, яғный метафоралы қаратпа ағзалардан кең түрде пайдаланылады. Бирақ, инглиц хэм қарақалпақ тиллеринде метафоралы қаратпа ағзаларды толық үйрениўге, әсиресе салыстырып үйрениўге бағдарланған илимий мийнетлер кем ушырасады.

Метафоралы қаратпа ағзалар текстке эмоционал-экспрессивлик мәнис берий менен бир қатарда, шығарманың образлық характерин асыра алады. Қаратпа ағзалар айырым шахсқа қаратылғанлығы ушын оның ўазыйпасын шахсты көрсетиўши атлықлар атқарады. Бирақ стилистикалық талапларға қарай қаратпа ағзалар ўазыйпасын шахсты аңлатпайтуғын атлықлар да атқарыўы мүмкин. Бунда аталып атырған шахсқа қарата аўыспалы мәнистеги, яғный, метафоралық мәнистеги ҳайўан, қус, терек сыяқлы жанлы хэм жансыз атлықлардан пайдаланылады хэм ол гәптиң еле де тәсирли шығыўын тәмийинлейди. Метафора - еки предмет яки кубылыстың кандай да бир уқсаслық тәрәпине тийкарланып, оның биреўине тийисли белгини аўыспалы мәниде екинши предмет пенен байланыстырып айтыў болса⁶, метафораның қаратпа ағза сыпатында қолланылыўы жанлы хэм жансыз затларды, абстракт түсиниклерди, адамларды аўыспалы мәниде атап дыққат аўдарыў және оларды оқыўшыға еле де көркемлеп жеткерип берий мақсетинде қолланылады. Төмендеги мысалларда қаратпа ағзалардың көп ушырасатуғын жасалыў усылларын көрип шығамыз:

1. **Зооморфик усыл** - ҳайўанларды билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар:

- «Ей, *гарры қасқыр*, жибер шашымды?-деди қайтпай, хабар еткен тилди байлаўға урынғанша, елиңнің ғамын же»[9].

2. **Қусларды билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар:**

«Сизлер нәсил көрген атаўлар аўлақ,
Әдира қалғандай айдынлы суўлақ
Диң аспанда муңлы «қурыў-қурыў»лап,

⁵ Абдиназимов.Ш.Н. Лингвопоэтика.-Нөкис,2019.-Б.129.

⁶ Бекбергенов. А., Қарақалпақ тилинің стилистикасы.-Нөкис,1990.-Б.78.

He деп баратырсыз, *байғус тырналар?*» [11]

3. **Өсимликлерди хәм тереклерди билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар:**

«Ашыл гүлим, айт өзиме дәртинди,

Гүл сатыўшы қайдан билсин қәдириңди»[7]

4. **Мазалы затларды билдириўши коннотатив мәнисли атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар:**

«Набатым, енди жатып уйықла»(сөйлесиўден).

5. **Дене ағзаларын билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар:**

«Еки бирдей көзимнің қарашықлары,-деди ол бир сапары алдында муңайысып отырған уларына»[9].

6. **Тәбият хәдийселерин билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар⁷:**

- «Ай! Сонша сәўлени қайдан алдың сен?

- Күннің бизге түсип шағылысыўынан»[12].

Жоқарыдағы мысалларда атлық сөзлердің, тийкарынан, қаратпа ағзалардың метафоралық мәнисте қолланылғанын көреміз.

Усы сыяқлы инглиз тилинде де метафоралардың қаратпа ағза хызметин атқарып келген жағдайлары ушырасады. Бул тийкарынан

1. **Лақаптар (Nicknames):**

The Iron Lady (Margaret Thatcher), The Great Emancipator (Abraham Lincoln) The King (Elvis Presley), Air Jordan (Michael Jordan) etc.

2. **Зооморфик атамалар** - хайўанларды билдириўши атлықлар менен сәўлеленген қаратпа ағзалар (Animal metaphor):

Ah! Would you? Claws in, you cat[13].

3. **Азық-аўқат атамалары (Food metaphor)**

‘Sblood, you starveling, you elfskin, you dried neat’s tongue, you *bull’s pizzle*, you stockfish![15]

4. **Тәбият объектлерин хәм хәдийселерин билдириўши атлықлар (Nature based metaphor)**

Stars, hide your fires;[16]

⁷ Сейтжанов Ж.Е. Түрли системалы тиллердеги қаратпа ағзалардың салыстырмалы изертлениўи. монография- Нөкис, 2023.-Б.34-35.

Қаратпа ағзалардың усы мысалларда көрсетілген түрлери арқалы да аўыспалы мәнисте келиўин жийи бақлаймыз. Олар меҳир, мүләйимлилик, дослық, мысқыллаў ҳәм сарказм мәнилери билдириўде қолланылады.

Қаратпа ағза - метафора, тийкарынан, шахсқа ямаса аудиторияға қаратылған болады ҳәм ол аўыспалы мәнис пайда етеди. Сол себепли, қаратпа ағза - метафоралар көркем шығармаларда, поэзиялық қатарларда көплек ушырасады және дөретиўши жанлы ҳәм жансыз затларға, абстракт затларға да қаратылған болып, образды тәсирли етип жеткереди.

Қаратпа ағзалар сөйлеўшиниң тыңлаўшыға болған мүнәсибетине ҳәм сәўбетниң баҳаланыў жағдайына қарай үш түрге бөлинеди⁸.

1. Стыльлик нейтрал мүнәсибет сәўлелендириўши қаратпа – бунда ҳеш қандай бояў, унамлы ҳәм унамсыз мәнистеги шақырыў, қаратыў болмайды. Бундай қаратпаларда сөйлеўшиниң объектти :баҳалаўы нейтрал болады. Олар көбинесе рәсмий мәнисте қолланылады, мысалы: ханымыз, аға бий, ямаса ағайинликти аңлатыўшы терминлерде ушырасады: иним, кайнаға х.т.б.

Қарақалпақ көркем әдебий тилинде көп ушырасатуғын қаратпа ағзалар тийкарынан унамлы хам унамсыз мүнәсибетти билдиреди:

2. Унамлы мүнәсибет сәўлелендириўши қаратпа - бундай қаратпаларда сөйлеўшиниң баҳалаў хызмети унамлы болады.

а) Меҳир ямаса жақынлық сезимин билдиргенде:

- «Қой, қозым, бахытсызлар жылайды, әкеси менен қалған сен бахытлысан, - дейтуғын еди» [9].

- «Жаңалықларыңыз күтә жақсы, *перийтелерим*, қарақалпақ ели азапланса, сай-сүйегим сырқырайды» [9].

- «*Қос перийтем!* Усы хатты жазыўдағы мақсетим: жаныма егеў, жүрегиме найза еки ўақыяны сизлерге билдирип мәнисин ойлап көриңиз деп тилемекшимен» [9].

б) Марапатлаў мәнисинде: -«*Кәраматлы Хийўа шәхәриниң қаймақлары,*» - деп Ийшан отырғанларға бурылды» [9].

-«*Хорезм арысланлары, кулақ салыңлар!*» [9]

2. Унамсыз мүнәсибет сәўлелендириўши қаратпа –

Бундай қаратпаларда сөйлеўшиниң баҳалаўы унамсыз мәниге ийе болады:.

«*Надан күшик, сен сөйлемесе,*» - деп жекиринди Айдос» [9].

⁸ Сейтжанов Ж.Е. Түрли системалы тиллердеги қаратпа ағзалардың салыстырмалы изертлениўи. - Нөкис, 2023. - Б.54.

«Ха, жуўындықор!»-деп Бегис оның қамшылар жағынан келип жамбасын қысты»[9].

Жоқарыдағы мысаллар Т.Қайыпбергеновтың «Бахытсызлар» романынан алынған болып, бунда қозым сөзинің 23 мәрте, *перештем* – 64 мәрте, *перештелерим* – 23 мәрте, *қос перештем* – 4 мәрте унамлы мәнистеги қаратпа ағза хызметин атқарып келгенин көреміз. Шығармада бул сөзлердің қаратпа ағза емес, гәптиң биринши хәм екинши дәрежели ағзаларының хызметин атқарып келген жағдайлары да ушырасады. Кейинги қатардағы *кәраматлы Хийўа шәхәриниң қаймақлары*, *Хорезм арысланлары*- сөзлери болса образды еле де күшейтип унамлы мәнисте қолланылған. Ал, унамсыз метафораға берилген гәплерде болса - *надан күшик*, *жуўындықор*- сөз хәм сөз дизбеклери күшли негатив мәнис аңлатып турыпты. Буннан образдың қай дәрежеде сөйлеўши тәрепинен баҳаланып атырғанын көрсек болады.

Инглис тилинде қаратпа ағзалар жәрдемінде сәўбеттиң баҳаланыўының нейтрал, унамлы, унамсыз жағдайлары ушырасады.

1. Нейтрал формасы басқаларына қарағанда кемнен-кем жағдайда қолланылады хәм онда хеш қандай күшли эмоция болмайды, тек ғана күшсиз жай тон менен айтылады, себеби олар көбинесе рәсмий сәўбетлерде қолланылады. Мысалы:

-Cheer up, *Captain*; and buy a flower off a poor girl [13]. (Группаны баслап жүриўши адам, ҳақыйқый мәнистеги капитан емес).

=Alright, *engine*, let's get moving? (күшли энергиялы адамға байланыслы).

2. Унамлы формасында болса дослық, мийирманлық ямаса миннетдаршылық сезими болып, олар көбинше адамларға жыллылық, таң қалыў хәм мухаббат сезимлерин бериўде қолланылады:

а) Меҳир ямаса жақынлық сезимин билдиргенде: *Sweetheart, darling, love, honey*.

б) Мақтаў ямаса алғыс айтқанда: *Champ, genius, star, hero*.

в) Еркелетиў ямаса өзине тартатуғынлығын айтқанда: *Buddy, pal, sunshine*.

г) Жигер бағышлайтуғын мәнисте: *Champion, winner, superstar* сөзлери жәрдемінде жасалады.

3. Унамсыз метафоралар менен жасалған қаратпа ағзалар көбинесе өзінде ашыў, фәзеп, жек көриў сезимлерин билдириўши сөзлер жәрдемінде қолланылады. Ал унамлы мәнис аңлататуғын сөзлер қолланылған жағдайларында сарказм, мысқыллаў мақсетинде астарлы түрде қолланылған болады:

а) Кемситиў, қорлаў мәнисин билдириўде: *Idiot, fool, moron, jerk*

б) Сарказм ямаса мазақ мәнисинде: *Genius*

в) Ашыў ямаса ғәзеп мәнисинде: *Dummy, clueless etc*

К.А.Долининниң: «Метафора бир компоненти анықланыўшы, екиншиси анықлаўшы болып келеди, бириншиси теманы билдирсе, екиншиси символ түринде хызмет етеди, символда образ бар», - деген пикиринен келип шыққан ҳалда, қаратпа ағзалы метафораларды да дүзилиси жағынан метафораның әпиўайы, кеңейтирилген ҳәм шынжырлы(дизбекли) түрлерине болсек болады. Бул изертлеў барысында тек ғана әпиўайы ҳәм кеңейтирилген метафоралардың қаратпа ағза функциясын атқаратуғын жағдайларын караймыз. **Әпиўайы метафора** - дүзилиси бойынша бир я еки ағзалы болып келеди, ал **кеңейтирилген метафора** – оннан да көп ағзалар менен кеңейип келеди⁹. Мысалы:

-«Маман маған, « Әй, *шымшық*, сен бизге хызмет етсең, азат болсаң» деди»[9].

-«Ой, *пәмсиз ийтлер!* Орынбай оларды, Маман - Мыржық бизлерди қолайлап жүр екен-дә!»[9].

Бул мысаллардан қаратпа ағзалардың сөз ҳәм сөз дизбеклери арқалы және де «ой» ҳәм «әй» сыяқлы таңлақлар жәрдемінде берилгенин ҳәм гәпке еле де күшейтиўши интонация қосып турғанын көремиз. Бунда қаратпа ағзалардың әпиуайы метафоралар формасында берилгенлигин көремиз.

-«*Аўзынан сарысы кетпеген палапанлар*, түр-түсиңизден «бир изде орысларды кәпир дейтуғын Айдос, Нилдиң суўындай айныдың ба» дейтуғыныңызды сезип турман»[9].

-«*Кәраматлы Хийўа шәхәриниң қаймақлары*, - деп Ийшан отырғанларға бурылды»[9].

Жоқарыдағы мысалларда болса, қаратпа ағзалардың - турақлы сөз дизбеклериниң ҳәм екинши дәрежели ағзалар менен дүзилисиниң еле де кеңейип келиўи менен жасалғанын көрсек болады.

Буннан көринип турғанындай, әпиўайы метафоралы қаратпа ағзалар- бир сөз ҳәм сөз дизбеклери жәрдемінде, ал кеңейтирилген метафоралы қаратпа ағзалар- қурамына екинши дәрежели ағзалардың қосылып кеңейип келиўинен қәлиплеседи. Олардың дүзилисинде фразеологизмлер де қатнасады.

Инглис тилиниң стилистикасы бойынша изертлеўлер алып барған лингвист И.В.Арнольд метафораларды дүзилисине қарап әпиўайы (simple) ҳәм

⁹ Абдалиева Г.Р. Язык и стиль романов Т.Каипбергенова-Нукус, 2024.-С.270.

кеңейтирилген (extended) түрлерге ажыратады¹⁰ хәм биз усы изертлеўимиз барысында усы еки түриниң қарақалпақ хәм инглис тилиндеги метафоралардың қаратпа ағза хызметинде келиўин көремиз.

Инглис тилинде қаратпа ағзалардың көркем әдебиат текстлеринде қолланылыўының қарақалпақ тилинен парқы, кеңейтирилген метафора бир неше сөзлерден ибарат болып, олардың хәр бири бөлек метафоралық мәниге ийе болып, улыўмалық образ пайда етеди. Ал, бул метафораның түри қарақалпақ тилиндеги шынжырлы (дизбекли) түрине жақын келеди. Эпиўайы түри болса еки тилде уксас келеди, яғный, бир ямаса еки сөздиң жәрдемінде жасалады.

Инглис тилинде биз изертлеў объекти сыпатында алған Натаниел Готорнның «The Scarlet letter» шығармасында эпиўайы метафораларды жийи ушыратамыз. Метафораның кеңейтирилген формасының қаратпа ағза хызметинде қолланылған жағдайы дерлик ушыраспайды. Төмендеги мысалларда эпиўайы метафоралы қаратпа ағзаларды көремиз:

-«Or, if not, *thou strange and elfish child*, whence didst thou come?»[14]

-«And how found you that *godly man, the Apostle Eliot*?»[14]

-«Wilt thou tell her this, *thou witch-baby*?»[14]

-«*Madman*, hold! What is your purpose? Whispered he»[14].

-«*Ha, tempter!* Methinks thou art too late» answered the minister, encountering his eye, fearfully, but firmly[14].

Мысаллардағы *thou strange and elfish child*- сен өзгеше хәм эльфке уксас бала, *godly man*-құдайы адам, *thou witch-baby* - сен жәдигөй бала, *madman*-ақылсыз, ақмақ адам, *ha, tempter*-ай жолдан аздырыўшы сөзлери эпиўайы қаратпа ағза хызметин атқарып келген хәм олар бир ямаса бир неше сөзлердиң жәрдемінде жасалған.

Жуўмақлап айтқанда, биз изертлеў жумысымыз барысында, метафоралық мәниске ийе болған қаратпа ағзаларды хәр тәрептеме анализ қылдық. Солай етип, қаратпа ағзалар синтаксислик жақтан гәпте қаратпа ағза функциясын атқарып, стилистикалық тәрептен - нейтрал, унамлы, унамсыз мәнислерди аңлатып, ал дүзилиси бойынша эпиўайы хәм кеңейтирилген формалары бар екенлигин анықладық. Қарақалпақ көркем әдебий тили менен салыстырғанда инглис тилинде да эпиўайы метафоралар, яғный бир сөз хәм сөз дизбегинен

¹⁰ Комарская А.И. Types of scientific metaphors. Современные коммуникации: Язык. Человек. Общество. Культура-Екатеринбург, 2012.-С.73.

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

VI ilimiy maqalalar toplami

қурылған метафоралар көп ушырасады. Ал, кеңейтирилген қаратпа сөз түрі кем ушырасады.

Пайдаланылған әдебиетлар:

1. Абдалиева Г.Р Язык и стиль романов Т.Каипбергенова. -Нукус,2024. -Б.270.
2. Абдиназимов.Ш.Н. Лингвопоэтика.-Нөкис,2019.-Б.129.
3. Бекбергенов. А., Қарақалпақ тилинің стилистикасы.-Нөкис,1990.-Б.78.
4. Дәўлетов А.Д. Дәўлетов М.Д. Қудайбергенов М.С. Хәзирги қарақалпақ әдебий тили. Синтаксис.-Нөкис,2009.-Б.158.
5. Газиева Г.А. Обращение как коммуникативная единица языка (на материале современного английского языка). Дис. ... канд.филол.наук.-Ташкент,1988.-С.210.
6. Гуломов А. Ф. Ўзбек тили грамматикаси, Синтаксис, Тошкент,1940.-Б.63.
7. Муҳаммад Юсуф. Айт-Сайланма.-Ташкент,2007.-Б.104.
8. Проничев В.П. Синтаксис обращения(на материале русского и сербохорватского языков).-Л.: ЛГУ,1971.-С.4.
9. Қайыпбергенов Т. Бахытсызлар.-Нөкис,2019.-Б.399.
10. Сейтжанов Ж.Е. Түрли системалы тиллердеги қаратпа ағзалардың салыстырмалы изертлениўи.Монография-Нөкис,2023.-Б.34-35.
11. Юсупов И. Бұлбил уясы.-Нөкис,1997.-Б.28.
12. Юсупов И. Таңлаўлы шығармаларының еки томлығы.-Нөкис,1992.-Б.9.
13. George Bernard Shaw. Pygmalion.-England,1991.-P.8-75.
14. Nataniel Hawthorne.The Scarlet Letter A. BOSTON: James R. Osgood and company, Late Ticknor & Fields, and fields, Osgood &Co, 1878.-P.323.
15. William Shakespeare. Henry IV.-The University of Oregon copyright,1999. -P.38.
16. William Shakespeare. The tragedy of Mackbeth.-Toronto,1907.-P.29.